

19 OCAK 1988

OSMANLI ARAŞTIRMALARI

I

Neşir Heyeti — Editorial Board

HALİL İNALCIK — NEJAT GÖYÜNÇ

HEATH W. LOWRY

THE JOURNAL OF OTTOMAN STUDIES

I

İSTANBUL - 1980

sayfa/satır	Tiétze neşri	
90 / 38	eyyedehu	: eyyidhu
134 / 25	»	: »
92 / 24	cüz'î	: cüz'ice
92 / 37	atılmasına	: ibtilâsına
93 / 26	gelse	: gelmeye
93 / 34	eylemese	: eylemeye
93 / 39	[u]	: metinde vav (و) olduğundan köşeli : paranteze lüzum yoktur.
94 / 13	Xânumâni	: Xânumân-i
94 / 16	ûtf'û	: atf'û
97 / 8	inne llâhu	: inne llâhe
97 / 8	yuğayyiru	: yuğayyirû
97 / 29	yu'axxizu	: yu'âxizu
98 / 23	yesbiqûne	: yesbiqûnehu
99 / 6	müte'âxirîn	: müte'axxirîn
105 / 25	a'nâ	: a'nî
150 / 14	»	: »
140 / 24	yüsevve llezîne	: yestevi llezîne
159 / 29	»	: »
148 / 26	vu'âz-ı	: vu'âz-ı
148 / 33	tezekkürleri	: tezkîrleri

Mehmet İpşirli

Die Türken - und was von ihnen blieb / The Turks - and what they left to us
(Türkler ve bize bıraktıkları), Viyana 1978, 144 sahife.

Uzun zaman Osmanlı idaresinde kalmış yerlerde, Türkler çekildikten sonra yerli ahali eski idareyi hatırlatan her izi yok etmeğe çalışmışsa da muhakkak ki tek tük gözden kaçmış bir iki bina, o olmasa bile şehir plânında gizli olan bazı karakteristik çizgiler, gezme ve çalışma âdetleri, misafir ağırlama veya yemek pişirme usulleri, ata sözleri, halk türküleri ve birçok başka şeyler eski zamandan haber verecektir. Fakat hiçbir zaman Osmanlı idaresine girmeyen, yüzlerce sene Osmanlı ordularıyla boğuşan bir memlekette acı harp hatıralarından başka Türklerden kalma ne olabilir? Viyana şehrinin ilk defa Osmanlı orduları tarafından muhasara edildiği 1529 yılının 450'nci yıldönümü yapıldığı 1979 senesiyle ikinci Viyana muhasa-

rasının 300'üncü yıldönümü olan 1983 senelerini karşılamak maksadiyle aynı soruyu soran küçük fakat kâğıdı, baskısı, resimleri tertemiz bir kitap Avusturya Bilim Kurumları Birliği (Verband der wissenschaftlichen Gesellschaften Österreichs) tarafından 1978 senesinde yayınlandı (*Die Türken - und was von ihnen blieb | The Turks - and what they left to us*). Christine Wessely ve Dr. Rainer Zitta idaresinde basılan kitap almandır; fakat her makalesine biraz daha kısa bir İngilizce tercüme ilâve edilmiştir. Kitapta kısa bir Önsöz'den sonra yer alan 14 makale, yukarıda sorduğumuz soruya birer yönden ışık tuttuğu için onlardan teker teker bahsetmeği faydalı buluyorum.

Dr. Gerhard Lucker'in «*Avusturya'ya Türk istilâları*» adlı yazısı kitabı açıyor. Osmanlıların Balkanlara yerleşmesi ve Avusturya ile komşuluk tesis etmeleri bariz iki safhaya bölünebilir: 15'inci asırda, Balkan yarımadasının kuzey hududu olan Tuna-Sava çizgisinin güneyinde batıya doğru yayılırken Bosna'dan kalkan eyalet orduları ve akıncılar müteaddit defalar Avusturya'nın güney-doğu ve güney kısımlarına - yâni Steiermark, Kaernten ve o zaman Avusturya'ya ait olan Krain vilâyetlerine - kısa süren fakat çok büyük hasarlara sebep olan istilâlarda bulunuyorlardı. Sırf atlılar tarafından yapılan bu akınlara karşı koymak ortaçağın feodal şartları altında çok zor, hattâ imkânsızdı; çünkü feodal bir kuvvet toplanıp harekete geçirilinceye kadar bu hafif ve seri süvariler çoktan zengin ganimetleri ve önlere sürdükleri erkek, kadın ve çocuk esirleriyle memleketten çıkmış olurlardı. Yalnız surlarla çevrili şehirlere ve asilzâdelerin kalelerine, yanlarında top getirmedikleri için dokunamazlardı. İkinci safha Kanuni Süleyman'ın Macaristan'ı aradan kaldırmasıyla başlıyor. Eski Macaristan krallığı sahası artık Osmanlılarla Avusturyalıların birbiriyle savaştıkları bir muharebe meydanı olmuştu. Bu ikinci safhada topun ağızında olan, Viyana'nın etrafı ve Avusturya'nın doğu kısmıydı, bilhassa Niederösterreich ve ilk cihan harbinden sonra Macaristan'dan Avusturya'ya geçen Burgenland vilâyetleri. Harplerin şekli de değişmişti: merkezden gelen büyük orduların çarpışması bir taraftan, kale harbi de diğer yandan ağır basıyordu. Bu ikinci dönem Viyana'nın ikinci muhasarasına kadar devam etti. Ondandır, Osmanlı ordularının gerilemeleriyle ve Tuna hattının güneyine çekilmeleriyle tehlike Avusturya'dan uzaklaşmıştı. Fakat birçok nesiller boyunca süren bu tehlike insanların yaşamlarında maddî ve manevî derin izler bırakmıştı. Harplerden dolayı insan kaybı, ordu masraflarının ağır yükü, birçok arazilerin insandan boşalması, paniğe kapılanların şehirlere sığınması, şehirlerin fazla dolmasıyla salgın hastalıkların telefata sebep olması, bütün bunlar memleketin gelişmesinde zor kapanan yaralar açmıştı. Bu durumda, 1664 senesinde Viyana'nın meşhur bir meydanına dikilen bir sütunda insanları kasıp kavuran dört büyük belânın sembolik heykelleri arasında veba ve çekirgelerle birlikte Türklerin de yer almasına şaşılır mı?

Bu girişi takibeden dört makale aynı umumî hatlar çerçevesinde Avusturya'-

nın çeşitli vilâyetlerini birer birer ele alıyor. Her birinde akıncıların faaliyetlerinden ve onlara karşı alınan müdafaa tedbirlerinden daha çok teferruatla bahsedilmektedir. Graz Üniversitesi profesörlerinden Dr. Fritz Posch'un kaleminden çıkmış ilk yazı Stiriya (Steiermark) vilâyetine aittir. Onda 1471 senesinden itibaren 1480 senesine kadar hemen hemen her sene tekrarlanan, ikinci Bayezit ve Süleyman devirlerinde ise daha büyük aralarla vukubulan akınların takibettikleri yollar izleniyor ve yakıp yıktıkları köyler, yağmaladıkları kilise ve manastırlar, öldürdükleri veya esir edip götürdükleri insan yığınlarının sayısı tespit edilmeğe çalışılıyor. Nihayet onaltıncı asırda ortaçağdan kalma surların tamir ve takviyesiyle ve yeni müstahkem yerlerin tesisleriyle bu akınların durdurulmasına nasıl uğraşıldığı anlatılıyor.

Michael Martischinig'in bundan sonraki makalesi Karinthia (Kaernten) vilâyetine ve biraz da sınırdışları olan Osttirol ve Salzburg arazilerine bilhassa 1473 ile 1478 seneleri arasında yapılan akınları tarif etmektedir. Her yerde olduğu gibi bu akınların kurbanları toprakla uğraşan köylülerdi. Surların arkasında oturan şehirliiler ve şatolarında ikamet eden asilzâdeler emniyettediler ve köy halkının başına gelen ıztıraplara seyirci kalıyorlardı. Karinthialı köylüler bu duruma isyan ettiler ve asilzâdeleri başlarından atmak için silâhlândılar, fakat akıncılar çekildikten sonra asilzâdeler köylülerin bu isyan hareketini merhametsiz bir savaşla yok ettiler. Akınların korkusuyla bâzı köylerin, kiliseleri etrafında bir nevi küçük kale husule getirdikleri ve tehlike halinde oraya sığındıkları eski bina ve duvar kalıntılarından hâlâ görülmektedir.

Viyana'nın güney-doğusunda bulunan Burgenland'ın 16 ve 17'nci asırlarda birkaç kere Osmanlı ordularının geçidine maruz kaldığına daha önce işaret etmiş-tik. Dr. Harald Prickler'in makalesi daha çok orada 17'nci asırda Osmanlılardan korunmak için bâzı İtalyan mimarlara yaptırılan modern ve muazzam kaleler üzerinde durmaktadır.

Profesör Karl Gutkas'ın kısa yazısı bâzı ordu kuvvetlerinin, bilhassa 1529 ve 1683 tarihli Viyana muhasaraları zamanında merkezi Viyana olan Aşağı Avusturya (Niederösterreich) vilâyetinin sayısız küçük kasaba ve köyleri üzerine tatbik ettikleri hücum ve zulümlere işaret etmektedir. Bunlardan bilhassa Viyana'nın çok yakınında bulunan Perchtoldsdorf'ta vukuagelen katliam meşhurdur. Perchtoldsdorf'un eski kalesinde bugün Türklere ve Türklerden o hâvalide kalmış eşyalara ait güzel bir müze bulunmaktadır.

Professör Marianne Lunzer'in makalesi doğrudan doğruya 1529 Viyana muhasarasıyla ilgilidir: bize muhasara esnasında şehirde bulunan ve kral Ferdinand'ın bir çeşit resmî vak'anüvisi vazifesini ifa eden yüksek bir memurun tuttuğu günlük notlara dayanan ve muhasara kalktıktan hemen sonra Viyana'da basılan 32 sayfalık broşürü, yâni o devrin bir nevi gazetesini tanıtıyor. Muhasara sırasında şehrin etrafında ve bilhassa şehrin içerisinde olan-bitenleri bu nadir kaynak, başka

kaynaklarda görülmiyen bir titizlikle ortaya koymaktadır. Zamanında bu raporun sıhhati ve güvenilirliği çağdaş yayınlarda kabul edilmiş ve esas tutulmuşmuş.

Profesör Kurt Adel'e Türklerin Avusturya edebiyatında işgal ettiği yeri açıklamak vazifesi düşmüştür. Bu kadar geniş bir konuyu yedi sahifelik bir yazıya sığdırmak elbette ki zordur. Fakat yazar hiç olmazsa konunun çeşitliliğini göstermeği çok güzel başarmıştır. Eski dinî edebiyatta, katolik papazların vazırlarında Türkler - Protestanlar gibi - günahlar işliyen ahaliyi cezalandırmak üzere Tanrı tarafından gönderilen birer belâdır. 16'ncı asırda Türklere dair yayınlanan propaganda gazeteleri hakkında Viyana Üniversitesinde 1968'de bir doktora tezi yapılmış, "16'ncı asırdan 20'nci asra kadar Alman şarkılarında Türkler" diye Şenol Özyurt'un bir doktora çalışması (Münih 1972), ve halkı Türk tehlikesine uyarın vazırların tarihçesi hakkında yine Viyana'da hazırlanmış başka bir tez varmış (1949). Daha 1902 de, Türklerden bahseden almanca dram ve piyesler üzerine bir kitap çıkmıştı (bu piyeslerin ilki 1454 yılında, yâni İstanbul'un fethinden bir sene sonra, sahneye konmuş). Profesör Adel böylece hem bibliyografik malûmat veriyor, hem de birçok edebî eserleri özetliyor. Daha yeni asırlarda piyesler, romanlar artık özetlenemeyecek kadar çoğaldığı halde yine isimlerini, yazarlarını ve kısaca da olsa hususiyetlerini tespit ediyor. Bilhassa 1683 muhasarasının her yıldönümünde, yâni 1783'te ve 1883'te, ondan ilham alan bir takım piyeslerin yazıldığını gösteriyor. Bu şekilde eserler zincirini ta 1978'de basılan bir radyo oyununa kadar getiriyor. «Başarısız bir muhasaranın nefis neticeleri» adlı bu zararsız radyo oyununda Türklerin Viyana'yı fethetme teşebbüsüyle Viyana'ya girmiş ve o zamandan beri Viyanalıların sevgilisi olmuş iki şeyden, yâni kahve ile Viyana fırıncılarının hilâle benzettikleri nefis Kipfel (yarım simit)'lerden bahsediliyormuş.

Edebiyattan sonra dil gelir. Türkçe'den Alman diline girmiş kelimeleri Dr. Markus Köhbach takdim ediyor, onları mâna sahalarına göre kümeliyor. Bâzıları doğrudan doğruya Türkçe'den alınmış, kimileri ise bir Slâv dili veya Macarca vasıtasıyla Almanca'ya göç etmiştir. Yine bir kısmının girmesi çok eski olduğu halde -meselâ tülbend'den gelen Turban ve ona benzetildiği için Tulpe (lâle) kelimeleri (lâle çiçeği ilk defa 16'ncı asrın ortasında Türkiye'den Avrupa'ya getirilmiştir) - bir kısmının gelmesi gayet yenidir. Meselâ yoğurt kelimesi (kendi çocukluğumdan hatırladığıma göre) ancak 1930 civarında o zaman moda olan sıhhat gıdaları cereyanıyla yayıldı. Sırpça üzerinden Almanca'ya giren ve bugün çok yaygın olan cevapçı kelimesi (aslî kebaptır), ifade ettiği ızgara köfte yemeğiyle beraber Avusturya'nın lokantalarına ancak son otuz kırk senede sokulmuştur.

Müzikte alaturkayı Dr. Uwe Harten ele alıyor. Osmanlı ordularıyla seferlere çıkan mehter takımlarının hem müziği, hem çalgıları Avrupa'daki askerî bandolar ve dolayısıyla Avrupa müzik sanatı üzerinde oldukça derin tesirler bırakmıştır. Meselâ mehtercilerin kullandığı ziller ilk defa 1680'de bir Alman operasında kullanılır.

Sonra, 18'inci asırda Türk motifleri birçok operalarda yer alır. Misal olarak Mozart'ın üç eserine işaret edilebilir. On dokuzuncu asır müziğinde de davul, ziller, zilli maşa gibi mehterhane çalgılarından istifade edilir.

Sanat tarihi profesörü Renate Wagner-Rieger Osmanlılarla Avusturyalılar arasında cereyan eden harplerin Avusturya mimarisi üzerindeki tesirlerinden bahseder. Daha önce işaret ettiğimiz kale mimarisinden başka arkadaşımız bilhassa 15'inci asırda Stiriya'da vukubulan tahribatın peşindeki imarda, bir nevi yeniden doğuş idrak eden gotik mimarî ve 1683'te başlayan Osmanlı çekilişiyle bütün Avusturya'yı çalkandıran coşkun barok imar faaliyeti üzerinde durur.

Dr. Karl Schütz ise Türklerin güzel sanatlarda ve en başta alegorik barok resimlerdeki rolünü araştırıyor. Bunlar, Osmanlı tehlikesi Avusturya'dan uzaklaştırıldıktan sonra imparatorların veya meşhur generallerin zaferlerini kutlayan tipik tablolarıdır: zafer tanrıçasının, başına bir çelenk koyduğu kahraman atlı yere yıkılmış sarıklı ve bıyıklı bir adamın tepesinde durur. Dokümanter mahiyette resimler de vardı gerçi, meselâ 1529'da Viyana'yı Kanuni'ye karşı müdafaa eden Niklas Graf Salm'in şimdi Viyana'da Votivkirche denen kilisede bulunan mezar taşında muhasaraya ait tasvirler yer almaktadır. Bütün bunlardan alınan fotoğraflar kitabın sahifelerini süslemektedir.

Dr. Erich Gabriel Avusturya müzelerinde ve hususî koleksiyonlarında bulunan Türk eşyasını ele alıyor. Her şeyden önce muharebe meydanlarında kalmış çeşitli silâh, bayrak, at takımları, çadır, matara, giyim eşyası ve başka bu gibi sefer malzemesi bol miktardadır. Bunların bir kısmı kıymetli madenlerden yapılmış ve gayet ince işlenmiş lüks eşyası intibasını veriyor. 1697'de bir muharebede ölen sadrazamın üstünde bulunmuş saltanat mührü veya 1664'te tam muharebenin devam ettiği gün ve saatinde ebediyen durmuş güzel bir takvimli cep saati bu koleksiyonların nadiratındandır.

Enteresan başka bir makale (Profesör Leopold Schmidt'indir) halk sanatında Türk mevzuları başlıklıdır. Bâzi köylerde kilisede küçük dinî resimler görülür: Türk akıncıları kiliseye yaklaşırken bir aziz onları şaşırtmış, atlarını ürkütmüş veya buna benzer bir mucize ile kiliseyi ve köyü onlardan kurtarmış, bu hadiseyi safdil bir ressam azizin şerefine tasvir etmiş, yahut da akıncılara esir düşmüş bir köylü bir azizin mucizesiyle esareten kurtularak memleketine dönmüş ve azize şükranlığını göstermek için bu olayı anlatan bir resim yaptırarak kiliseye vakfetmiş. Kimi köylerde açıkta veyahut eski bir binada Türklerle ilgili kabaca yontulmuş taş heykeller de bulunur. Bunlar sadece süs için konmuş mimari-unsurları olabilir, belki de düşmana meydan okuma gibi bir fikirle yaratılmıştır. Asıl mânaları unutulmuş olan bu taşlar üstüne sonradan hikâyeler uydurulmuştur. Meselâ eski bir çiftlik evinin bacasında taştan bir Türk kafası şöyle bir efsaneye neden olmuş: bir harp arasında köye gelen bir asker müfrezesi evleri yağmalarken bir şarap fıçısına fazla girmiş

bir asker orada uyuyakalmış ve arkadaşlarının köyden uzaklaştığının farkına varmamış. Uyanınca ve kapıda köylülerin sesini duyunca bacadan kaçmağa çalışmış ve orada sıkışmış kalmış; yakalandıktan sonra Hıristiyanlığı kabul etmiş ve o köyden bir kızla evlenmiş, olanların anısına da taş kafayı bacasına diktirmiş.

Son yazı, Osmanlı-Avusturya münasebetleri, sefaretler ve halk efsanelerindeki akisleri üzerine yaptığı araştırmaları ile tanınan Profesör Karl Teplý'nindir. Makalenin adı, Avusturya-Türk savaşlarının Avusturya'daki izleri. Profesör Teplý burada Avusturya'nın büyüklü küçüklü yerlerinden toplanmış zengin bir yadigar ve anane kolleksiyonunu gözümüzün önüne seriyor: falan yerde bir dağın eteğinde duran acayip şekilli bir kayaya Türkbaşı denirmiş, filân köyün kenarında olan bir sahaya Türkartlası denirmiş, fişman köyün delikanlıları yılın muayyen gününde bir çeşit kılıç kalkan oyununu yaparlarmış, kimi yerde Türk kuyusu denilen bir kuyu veya Türkenlinde (Türk ıhlamuru) denilen ulu bir ağaç varmış. Daha neler var! Sefirlerin Türkiye'den getirdikleri çiçeklerden, kahvehanelerin Viyana'da kök salmasından, Belgrad'dan Viyana'ya getirilen güzel mezar taşlarının macerasından ve birçok başka şeyden malûmat verir.

Ciddî bir çalışmanın neticesi olan kitap elliden fazla nefis resimle resimlendirilmiştir.

A. Tietze

Abdeljelil Temimi, *Le Beylik de Constantine et Hadj Ahmed Bey, 1830-1837*, (Constantine Beyliği ve Hacı Ahmed Bey), Tunus 1978, *Revue d'Histoire Maghrébine* yayınlarından, Cilt 1, 303 sahife.

Yazarın Türkiye, Fransa, Tunus, İngiltere ve Cezayir'de bulunan arşivlerde geniş bir araştırma yaparak vücuda getirdiği yukarıda adı geçen eseri Önsöz 7, Giriş 9, Arap ve Türk Transkripsiyon Sistemi 11, Kısaltmalar 12, Arşiv Kaynakları 13, Bibliyografya 21'yi takip eden şu bölümleri kapsamaktadır:

I. Bölüm: Cezayir şehrinin (Alger) alınışından önce hükümdarlık nâipliği 29-46. A- Cezayir şehrinin işgalinden önce Akdeniz konjonktürü 31-38. B- Cezayir şehrinin alınışı karşısında Hacı Ahmed ve Bâb-ı Âli'nin tutumları 39-46.

II. Bölüm: Hacı Ahmed Bey devrinde Constantine Beyliği 47-78. A- Beyliğin nüfus durumu ve tarihi görünümü 49-59. B- Hacı Ahmed ve Beyliğin yönetimi 60-70. C- Constantine parası 71-73. D- Constantine bayrağı 74-78.

III. Bölüm: Constantine eyaletiyle ilgili Fransız-Tunus antlaşması 79-100. A- Antlaşmanın imzalanması ve Hacı Ahmed ile Tunus Beyi'nin tutumları 81-92. B- Antlaşmanın onaylanmaması 93-100.